

Az igen gazdagon megjegyzetelt, elsősorban a Habsburg Birodalom és Európa országainak, népeinek múltjából jó néhány különleges epizódot felvillantó könyv számos, eddig máshol nem taglalt újdonsággal és más szerzők által fel nem dolgozott adalékkal szolgál, amelyet feltétlenül ajánlhatok az egyetemes és a magyar hadtörténelmi témák iránt fogékony olvasóközönség szíves figyelmébe.

Balla Tibor

TULIPÁN ÉVA

SZIGORÚAN ELLENŐRZÖTT EMLÉKEZET

A Köztársaság téri ostrom 1956-ban

*(A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum könyvtára, Argumentum Kiadó,
Budapest, 2012. 163 o.)*

Az 1990 előtt született és felnőtt generációk, ha az 1956-os forradalomról kérdezik őket, még napjainkban is elsők között fogják említeni a Köztársaság téri pártház ostromát – a lincselést és halottgyalázást. A Kádár-korszak propagandája és annak egyik fő műve, Hollós Ervin és Lajtai Vera több kiadást megért könyve szinte beleégetett bizonyos – hamis – képeket a hazai emlékezetbe, és az idősebbek rendre ma is felmondják a könyvből származó szívkitépés, fegyverletétel vagy parlamentergyilkosság – valójában kitalált – toposzait. Az ostrom és a pártház elfoglalását követő események ma is indulatokat kavarnak kaotikusságuk és brutalitásuk miatt, amihez az is nagyban hozzájárul, hogy meglehetősen sok fénykép és filmfelvétel maradt fenn az 1956. október 30-i kataklizmáról.

Tulipán Éva, a Hadtörténelmi Intézet fiatal kutatója, a 2000-es évek elején választotta PhD-disszertációja témájaként a Köztársaság téri ostromot, és a megvédett doktori dolgozatának további átdolgozásával született meg a könyv. A téma – és várhatóan majd e kötet is – változatlanul a szakmai és emlékezeti viták keresztútjében áll: nemcsak maga az eseménysor kíván újabb és újabb rekonstrukciós kísérleteket, hanem a történet szereplőinek motivációi és szándékai is további tisztázásra szorulnak; mindezek kapcsán a fennmaradt források értékének és használhatóságának problémája is minduntalan felmerül.

Nem véletlen, hogy a kötet első fejezete az emlékezetről és annak pártállami ellenőrzéséről szól, valamint a forradalmat követő megtorlás iratainak forrásértékével foglalkozik. A Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Pártbizottsága székházának Köztársaság téri épületét Kádár János 1956. november 11-i rádióbeszédében ruházta fel első ízben különleges többletjelentéssel, majd a *Népszabadság* november 21-i és 23-i cikke már kifejezetten az „ellenforradalmi terroristák garázdálkodásának” ismertetése céljával jelent meg. A következő hónapokban vált a pártszékház elleni ostrom az „ellenforradalom” és – az ugyancsak a propaganda által kreált – „fehérterror” szimbólumává: lépésről lépésre tűntek fel azok a motívumok az újságcikkekben, a politikusi beszédekben, amelyek aztán a hírhedt „Fehér könyvekben”, illetve utóbb Hollós–Lajtai könyvében kanonizálódtak. A Köztársaság téri atrocitások különös fontossággal bírtak a Kádár-rendszer genezise szempontjából: fordulópontnak tekintették 30-át, amikortól mindenképpen „ellenforradalomról” lehet beszélni, és az hivatkozási alapul szolgálhatott a szovjet csapatok behívására is. A felkelők elleni bosszúhadjáratnak ugyanígy vált szörnyű kiindulópontjává az ostrom: a megtorló gépezet szinte mindenkit, aki fegyveresen vagy fegyvertelenül „bizonyíthatóan” feltűnt a téren október 30-án, gyilkosként kezelt és ennek megfelelő súlyos büntetéssel igyekezett sújtani. E fejezet második részéből kitétnék: a Köztársaság térről kapcsolatos perekben korántsem az események és a halálesetek tisztázása volt a hatalom elsődleges célja, hanem hogy minél több felkelőt lehessen kivégezni, vagy évtizedekre börtönbe juttatni. Ehhez nemcsak a szelektív és a terhelt számára hátrányos jegyzőkönyvezést tették napi gyakorlattá, hanem vándormotívumokat és vándortanúkat is alkalmaztak a

perek során. A legfelsőbb politikai szinten megfogalmazott „büntetőpolitikai” elvárások maradéktalan végrehajtását pedig a nyomozati szakasztól a bírósági tárgyalásig tartó szoros pártfelügyelet és ellenőrzés biztosította.

A könyv második fejezetében bontakozik ki az események rekonstruálásának kísérlete. Már a címadás is jelzi azt a nem túl gyakori, ám a recenziens számára szimpatikus szerzői hozzáállást, mégha az posztmodernnek is tűnik: tudomásul kell vennünk, hogy ilyen kaotikus és ellentmondásos eseményeknél mindig maradnak olyan kérdések, amelyekre nem fogunk tudni egyértelmű és megnyugtató választ adni. A Köztársaság tér esetében is több mozzanat, és haláleset van, amelyeknél legfeljebb az tisztázható, hogyan, illetve mi *nem* történhetett. Tulipán a diktatúrához hú munkásosztagok felfegyverzésének bemutatásával kezdi a tényfeltárást annak érdekében, hogy kiderüljön: miért vált egyáltalán kiemelt célponttá a Budapesti Pártbizottság a felkelőcsoportok számára. Eddig nem publikált forrásokat is felvonultató elemzésében rámutat arra, hogy a fővárosi pártközpont aktív szervezője volt az említett munkásmilícianak, a hadkiegészítő parancsnokságok segítségével még az alakuló nemzetőrségbe is igyekezett „átültetni” megbízható kommunistáit; ráadásul a téren sérülésekkel is járó összecsapások történtek már 30-át megelőzően is.

Az ostrom leírása során felsorakoztatott tények arra mutatnak, hogy nem volt előre kitervelt a pártház ostroma. A környékbeli nemzetőrök 30-án reggel igazoltatni, ellenőrizni kívánták a pártházat, és ebből kerekedett az első lövöldözés – amely során a belső karhatalom térre kiszaladó sorállományú tagjait éppen az épületből érte több találat (azt hívén, hogy átálltak, utánuk lőttek). Az egyre hevesebb tűzharcba mind több környékbeli felkelő kapcsolódott be, körük pedig szinte gyűrűt vont a bámszokdó, „szurkoló” tömeg. A harcot a pártház felmentésére küldött harcokcsik döntötték el – azok ahelyett, hogy szétkergették volna a támadókat, szétlőtték az épületet, lehetetlenné téve a további ellenállást. Az eset további furcsasága, hogy az ostromot megfordító harcokcsizókat, akik fatális tevényt emlegettek mentességükre (állítólag nem ismerték a pártházat és a környéket), lényegesen enyhébb büntetéssel sújtották, mint azokat a civileket, akik kézifegyverrel lőttek az épületet. Tulipán Éva nem tartja bizonyíthatónak a közkeletűen emlegetett fegyverletelteti és fehér zászlós parlamenterküldési akciót – így Mező Imrét sem a téren érthette a lövés, hanem valahol az épületben, az elhúzódo, szobáról szobára zajló tűzharc során. Utóbbi tény további jelentőségét az adja, hogy a védők közül többen, akiket a propaganda az ostrom utáni atrocitások áldozataként tüntetett fel, valójában a pártházban zajló utóvédharcban eshettek el.

A könyv harmadik fejezete a pártház védőinek további sorsát igyekszik feltárni. A szerző kutatásai a hősi halottá nyilvánított védők kapcsán is számos ellenmondásra világítanak rá. A szívkitépés állítólagos áldozataként a tettel megvádolt (és emiatt elítelt) Jankó Piroska perében előbb Asztalos János ezredest, majd mikor ezt az exhumálás utáni boncolás nem igazolta, inkább Papp József ezredest jelölték meg (hasonló procedúra után); miközben utóbbi esetben sem volt igazolható, hogy nem lövés sérülés végzett a szerencsétlen katonatiszttel. A világsajtót is bejárt fotósorozat, amely az elfogott majd falhoz állított és lelőtt belső karhatalmisták elesését örökítette meg, szörnyű tettet rögzített – magukat megadó lelovását. A karhatalmisták azonban – csodával határos módon – életben maradtak, többüket még lövés sem érte. Közülük a fényképeken a nyomozó hatóságok által Kucsera Zoltánként azonosított karhatalmista pedig eltűnt, a család az exhumált ismeretlen katonák egyikében sem ismerte fel fiát, mégis több perben a vád tárgyát képezte megölése. Két további, az ostrom áldozataként megnevezett védő holtteste ugyancsak nem került elő, és négy halálesetről semmilyen egyéb részlet nem ismeretes. Olyan belső karhatalmisták adatai is látótérbe kerültek ráadásul, akik a korabeli belügyi jelentések szerint sem egyértelműen a Köztársaság téren veszítették életüket, legfeljebb egyes szemtanúk vélelmezték, hogy a pártháznál estek el. A legismertebb áldozatról, akinek számos utca, iskola és közintézmény viselte nevét, Mező Imréről megtudhatjuk a könyvből, hogy – hivatalos legendákkal ellentétben – valószínűleg nem hagyta el a pártházat az ostrom végén, így nem igaz a Hollósék által terjesztett fehér zászlós megadási jelenet sem. Mezőt feltételezhetően az épületben (talán tűzharcban) érte a súlyos, néhány nappal később halálát okozó *egyetlen* lövés. A legbizarrabb eset mégis Verner Istváné, akinek történetére a szerző bukkant rá első ízben. A belső karhatalomnál szolgált fiatalembert ugyanis jegyzőkönyvi leírás alapján hozzátartozói felismerni vélték, a holttestet katonai pompával eltemették, posztumusz ki-tüntették a Vörös Csillag Érdemrenddel és a Munkás–Paraszt Hatalomért Emlékéremmel is. 1957

augusztusában azonban kiderült: Vermer nemcsak hogy életben van, hanem névváltoztatási kérelmet adott be az ország másik végében. Az érdemrendet visszavonták, az érdemrmet pedig végül személyesen nyújtották át neki 1958 szeptemberében.

Fatális véletlenekkel és szervezetlenséggel tarkított összecsapásokra, elkeseredett tűzharcra számos példa akadt az 1956-os forradalom napjaiban, ahogyan sajnos néhány más lincselés is történt (lásd Ózd, Miskolc). A Köztársaság téri ostrom valójában egy volt ezek közül a tragikus események közül, különös jelentőséget és máig ható szimbolikus erőt a kommunista propagandától nyert. A belügyi apparátus és Hollós–Lajtai alapos munkát végzett: nemcsak a Kádár-rendszer egyik ideológiai alappilléret állították fel, hanem a forradalom emlékét is beárnyékoló mítosz-szörnyeket teremtettek, amelyek két évtizeddel a diktatúra bukása után is képesek befolyásolni az 1956-ról szóló közbeszédet. Tulipán Éva könyve nem az első, és nem is az utolsó azon vállalkozások között, amelyek a propaganda-legendák megcáfolásán fáradoznak; monográfiája azonban több fontos kérdésben közelebb vitt minket a megoldáshoz, a történetek jobb megértéséhez.

Germuska Pál

DR. CZANK LÁSZLÓ – KOJANITZ LÁSZLÓ – DR. VÖRÖS MIKLÓS (SZERK.)

KATONAI ALAPISMERETEK

(Zrínyi Média, Budapest, 2011. 421 o.)

A Katonai alapismeretek című oktató jellegű munka a Magyar Honvédségről megjelent legfrissebb, átfogó jellegű gyűjteményes mű, mely a szerkesztőbizottság azonos címen megjelent, 2010-es kiadású kötetének javított kiadása. A kiadvány elsődleges célját tekintve a benne közölt honvédelmi ismereteket a katonai képzésben résztvevőkkel kívánja megosztani, ennek értelmében az Oktatási Hivatal tankönyvvé nyilvánította a művet.

A kötet öt fő fejezetről áll, melyek kisebb, tanegységként is értelmezhető tartalmi egységekre oszlanak. Minden esetben a részegység elején keretbe rendezett vázlatos kérdések formájában vezetik fel a tárgyalandó témát, majd másik keretben egyéni vagy csoportos feladatokat adnak a kérdéskör problematikájának jobb megismerése végett. A részegységek ugyancsak feladatokkal zárulnak, melyeket a már megszerzett információ fényében kell megoldani, majd vázlatos összefoglaló zárja az egyes tartalmi egységeket. A kötetben ezeket a keretes írásokat minden esetben azonos módon jelzik, teli színnel kitöltött szövegdobozban olvashatóak. A felvezető kérdéseket sötétzöld, az előzetes feladatokat narancs, az utólagos feladatokat barna, míg az összefoglalást szürke színű kitöltés jellemzi. A fenti színkódok ismeretében a kötetet bárhol felcsapva könnyen tájékozódhat az olvasó a tartalmi egységek között. A törzsszöveg egyhasábos szerkesztésű, jól tagolt, több száz fotóval és grafikus illusztrációkkal van ellátva. Minden fejezetet és nagyobb részegységet ismétlő foglalkozás néven absztrakt zár.

Az első, a kötet fejlécében halványzölddel jelzett „A” jelű fejezet Magyarország biztonság- és szövetségi politikáját tárgyalja három nagyobb részegységre bontva. Az első „A Magyar Köztársaság biztonságpolitikai környezete” címet viseli, az alábbi témák mentén: biztonsági kihívások a világban, a globalizáció és annak hatásai, a hazánkat fenyegető biztonságpolitikai tényezők és kockázatok, a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája, a NATO létrejötte, bővítésének állomása, a NATO fontosabb szervei és működésének jellemzői, a NATO feladatai a XXI. század első évtizedében, a terrorizmus elleni küzdelem, az Európai Unió létrejötte, bővítésének állomása, az Európai Unió biztonság- és védelempolitikája, az Európai Unió válságkezelő tevékenysége, valamint az ENSZ tevékenysége a válságövezetekben. A fenti, Tóth Péter által szerkesztett részegység számos definíciót tartalmaz, kronológiákkal, rövidítések feloldásával segíti a tájékozódást. A fejezet második nagyobb egysége a Magyar Honvédség felépítésével, szervezetével foglalkozik Téglási József alezredes szerkesztésében, az alábbi egységeken keresztül: a Magyar Honvédség felépítése